

İletişim Aracından Bilgi Kaynağına Kartpostallar

Postcards From The Means of Communication To The Source of Information

Ayşe KASAP *

ÖZET

Günümüzde dünyanın ve yaşamın insanî ve toplumsal yönlerini sosyal, kültürel, sanatsal vb. başlıklarda inceleyen akademik disiplinler grubu olarak “Sosyal Bilimler” alanında yapılan araştırmalara eğilim giderek artmaktadır. Özellikle Sosyal Tarih, Kültürel Tarih, Sanat Tarihi, Eğitim Tarihi, Siyasal Tarih, Yerel Tarih vb. konular üzerine yoğunlaşan araştırmacılar için kitap dışı belge ve bilgilere ulaşmak, alternatif ve tamamlayıcı kaynaklarla çeşitlenen ve zenginleşen bir araştırma yapmak daha nitelikli çalışmaların ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Sosyal olguların çeşitli ve sayısız denecek kadar çok sayıda değişik belgelerde izleri kalır: Arşivler, nüfus sayımları, basın, kişisel belgeler, araçlar ve aletler, filmler, plaklar, teyp bantları, resimler, fotoğraflar, kartpostallar bu belgeler kategorisindedir (Duverger, 1990: 96). “Üzerinde bilgi taşıyan her şey bilgi kaynağıdır” Bu bilgi; yazılı, görsel, işitsel vb. özellikle olabilir. Bilgi profesyonelleri olarak biz meslek elemanları öncelikle bilginin - belgenin önemini, taşıdığı değeri, oluşturduğu tarihi birikimi, günümüze gelene kadar geçirdiği süreci, yüklendiği değeri anlayabilirsek, bu belgeleri kütüphane ve arşiv raflarından çıkarıp, katalog ve tasnifini yapıp görünür kılsak onun önemli bir bilgi kaynağı olduğunu tüm araştırmacılara ve akademik camiaya sunmuş oluruz. Bu çalışmada “kartpostal” özelinde Efemera malzemelerinin geçici, anlık kullanımının aslında kalıcı olduğu; tarihe, sosyolojiye, sanata, eğitime, kültüre etkisinin önemini ve farklı bir bakış açısı getirdiğini inceleyeceğiz. Araştırmada nitel araştırma yönteminden ve verilerin analizi için doküman analizi tekniğine başvurulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kartpostallar, Efemera, Bilgi Kaynakları, Kültür Taşıyıcısı

ABSTRACT

Nowadays, it is widely used to study the human and social aspects of the world and life, such as social, cultural, artistic, etc. as a group of academic disciplines studying in the titles, the trend towards research in the field of “Social Sciences” is gradually increasing. In particular, Social History, Cultural History, Art History, Educational History, Political History, Local History, etc. for researchers who focus on topics, accessing out-of-book documents and information, conducting research that diversifies and enriches with alternative and complementary resources allows for more qualified studies. A variety of social phenomena and numerous traces still remain in almost as many different documents: archives census, the press, personal documents, tools and instruments, films, records, tapes, bands, pictures, photos, postcards of these documents in the category (Duverger, 1990: 96). “Everything that carries information on it is a source of information” This information; written, visual, auditory, etc. it can be in the property. Information professionals as members of our profession primarily information - document the importance of the intrinsic value that it generates the date of the accumulation process, she had been until the present day, if we could understand the value loaded, these documents library and archives off the shelf, and catalog classification and to make visible all that is presented to researchers and the academic community as an important source of his information, we'll be. In this study, it was found that the temporary, instantaneous use of Ephemera materials in the “postcard” is actually permanent; we will examine the importance of its influence on history, sociology, art, education, culture and how it brings a different perspective. In the research, the qualitative research method and the document analysis technique were used for the analysis of the data.

Keywords: Postcards, Ephemera, Sources of Information, Carrier of Culture

*Kütüphaneci, Ayşe KASAP, İBB Nail Bayraktar Halk ve Çocuk Kütüphanesi, eposts: aysesen2005@gmail.com

GİRİŞ

20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren araştırmaların kültür tarihine kayması, 1960'lerden itibaren tarihçilerin sosyal konulara yönelimini sağlamış, kişisel haklar, yerel tarih, şehircilik, etnik özellikler, ırkların tarihi, savaş karşıtı hareketler gibi konuların detaylı incelenmesine olanak vermiştir (Tosh, 1997: 52; aktaran Somer ve Keskin, 2014: 1069). Değişen tarih anlayışı, toplumsal olaylarda ve yapılarda meydana gelen oluşumlar ve bilgi toplumuna doğru geçiş gibi faktörler geleneksel kaynakların yerini yavaş yavaş sosyal ve kültürel hayatın içinde; insanların, mekânların ve yaşanmışlıkların gerçek tanıkları olarak da nitelendirilebilen özel arşiv malzemelerine bıraktığı görülmüştür.

Bu makalede; Dünyada ve ülkemizde belli bir tarihe kadar araştırmacılar tarafından çok fazla inceleme alanı olarak görülmeyip göz ardı edilen ancak son yıllarda Efemera türü belgelere artan ilgiyle birlikte fark edilen ve belgesel miras özelliği taşıyan kartpostalların iletişim türünden bilgi kaynağı türüne uzanan serencamı anlatılacaktır.

1. Efemera Tanımı

Efemera tanımından önce kaynak, kaynak türleri ve kaynakların sınıflandırılması başlıklarını kısaca incelemek Efemera türü içinde yer alan kartpostalların belge/kaynak olarak değerini daha iyi ifade etmek için önemlidir.

Fransız tarihçi M. Bloch'a göre, "kaynaklar bizden önce yaşayanların geride bıraktığı izlerden ibarettir." (Doğan, 2007: 22). Henry Johnson ise birinci elden kaynağı "insan geçmişinden kalan bütün izleri içermektedir" (Doğan, 2007: 22). "Tarihsel kaynaklar, insanların geçmişteki faaliyetlerinden geriye kalan her türlü bulguyu içerir: Yazılı ve sözlü dil, coğrafi yüzey şekillerinin durumu ve insan yapımı maddi kalıntılar, güzel sanatlar ile fotoğraf ve filmlerdir" (Tosh, 1997: 31).

Tarihsel izleri bulma ve tanımlama konusunda araştırma yapan tarihçilerin çalışmaları incelendiğinde, kaynağın "ana kaynak", "birinci el kaynak" ve "ikinci el kaynak" (Kütükoğlu, 1991: 17) şeklinde adlandırıldıkları görülür. Bahri Ata ise, tarih araştırmalarında olay ile kaynak arasındaki ilişkiden yola çıkarak kaynak sınıflamasını birinci elden kaynaklar ve ikinci elden kaynaklar olarak tanımlar (Ata, 1998: s. 128). "Bu anlamda ana kaynak ve birinci elden kaynak tabirlerinin zaman zaman eşdeğer kavramlar olarak görüldüğü yahut her ikisinin tek grup altında değerlendirildiği anlaşılmaktadır"(Keskin, 2013: 9).

Efemera derleme ve sınıflandırma konusunda önemli çalışmalar yapan "Amerikan Kongre Kütüphanesi, birincil kaynak türlerini altı grupta ele almaktadır.

Bunlar;

1-Nesne Kaynakları: Buluntular, aletler, silahlar, icatlar, üniformalar, modalar, mezar taşları.

2-İmaj Kaynakları: Fotoğraflar, filmler, videolar, güzel sanatlar.

3-İşitsel Kaynaklar: Sözlü tarih kayıtları, görüşme kayıtları, müzik kayıtları.

4-İstatistik Kaynakları: Nüfus verileri, haritalar, mimarî çizimler gibi.

5-Metin Kaynaklar: Gazeteler, mektuplar, tarihsel yemek kitapları, reklamlar, günlükler, bilinen tarihsel dokümanların orijinal metinleri.

6-Halk Kaynakları: Aile fotoğrafları, atadan kalma aletler ve malzemeler, giysilerdir” (Ata, 2002: 80).

19. yüzyılda tarih bilimi araştırmalarında yeni paradigma arayışlarıyla, insan faaliyetlerini önceleyen, sorun çözümleyici analitik tarih anlayışına geçilmesi ile 20. yüzyıl tarihçiliğine damgasını vuran Annales Ekolü tarih paradigmasını değiştirmiş; tarihçilerin tek zamanlı boyut anlayışını görecelik ve çok katmanlılığın altını çizmişlerdir (Iggers, 2007: 51). Bu ekolü; tarihin izlerini tüm izdüşümlerinde arayan tarihçiler coğrafyadan, sosyolojiye, iktisattan antropolojiye kadar birçok bilim dalını kullanmışlardır (Sağlam, 2018: 182). Bu paradigma değişikliği tarihsel araştırmalarda kaynaklarda yeni arayışları beraberinde getirmiş ve efemeralar, özel arşivler birer belge – bilgi dökümanı olarak değer bulmaya başlamıştır. Efemera dermesine ulaşmada kütüphaneler, belge/bilgi merkezleri ve arşivlerden daha çok sahaflar ve koleksiyonerlerin katkısı yadsınamaz. Bu aşamada müzecinin, kütüphanecinin ve arşivcinin sahaya inmesi; bu malzemelerin derlenmesini, kayıt altına alınmasını ve araştırmacıya sunulmasını sağlayacak refleksi göstermesi mesleğimizin getirdiği sorumluluğun bir parçası olmalıdır. “Böylelikle, maddi kazanç elde etmeye çalışan koleksiyoncuların yanı sıra; müzecilerin, kütüphanecilerin ve arşivcilerin de bu kaynak türünü toplama faaliyetleri ortaya çıkmış ve efemera araştırmacılara sunulma ihtiyacı duyulan bir materyal türü olarak kabul görmeye başlamıştır. Arşivciler için bu gelişmenin başlangıcını kültür tarihi/sosyal tarih/mikro (yerel) tarih/aile tarihi çalışmaları oluşturmuştur” (Keskin; 2021: 4).

Kökene Yunanca olan “Efemera” çoğul bir kelimedir ve “bir günden fazla kalıcı olmayan” manasına gelir. 20. yüzyıl boyunca topladığı koleksiyon ve yaptığı araştırmalar ve yayınlar neticesinde efemera çalışmalarının gelişmeye müsait akademik bir konu olarak benimsenebilmesi fikrinin önünü açmış olan Maurice Rickards (1988: 7) tarafından ise “gündelik hayatın önemsiz geçici belgeleri” efemera olarak tanımlanmıştır. Gazeteler ve dergiler, kupürler, broşürler, sinema biletleri, tiyatro programları, el ilanları, afişler, posterler, müzik notaları, çikolata ve şeker paketleri tapu belgeleri, takvimler, kartvizitler, etiketler, kibrit kutuları, kartpostallar, menüler, sigara paketleri, pullar, seçim afişleri gibi üretilmiş olan tüm basılı kâğıt parçaları efemera kavramının geçiciliği kapsamında değerlendirilmiştir. “Bu geçicilik ve önemsizlik her ne kadar üretildiklerinde efemera'nın nihai kaderini “çöp” olarak tasvir etmiş olsa da bu belgelerin tümü günümüzde keşfedilmeyi bekleyen kıymetli ve ait oldukları dönemlerin iktisadi, kültürel, sosyal, siyasi ve teknolojik gelişim ve değişimlerini yansıtan kalıcı ve kayda değer başvuru kaynakları olarak değerlendirilmektedir” (Gürsel, 2020: 6).

“Efemeralar’ günlük yaşamda, işin uzmanı olmayan kişilerin bakış açısına göre çok zaruri (hayati) olmayan malzemeler olarak görülebilirler. Fakat konu uzmanı olmayan kişiler, bu konuda yanılmaktadırlar. Çünkü efemeralar geçmişten günümüze bilgi aktarma konusunda köprü vazifesi görerek, arşivcilik alanına katkı sağlarlar. Efemeraların üzerinde araştırmalar yapan bir arşivcinin gözünden bakıldığında, arşivsel verinin kayıt edilmesi ve belgelerin geleceğe taşınmasında önemli yere sahiptirler. Aynı zamanda sosyal tarihçilik alanına da katkı sağlarlar. Geçmiş dönemlerdeki olaylara açıklamalar getirecek kanıtlar sunmaktadırlar. Bunun yanında, geçmiş dönemden bugüne uzanan araştırmalar için de büyük önem taşımaktadırlar. Bu açıdan özellikle ‘carpe diem (anı yaşa) felsefesine’ uygun materyallerdir. Çünkü efemera kadar bir konu hakkında, ‘çok kısa bir sürelik (anlık) bilgi’ verebilecek az sayıda materyal bulunmaktadır. Bu açıdan kimi dönemlerde birçok farklı araştırmaya yardımcı olabilecek, değerli materyaller olabilmektedirler” (Şeşen, 2019: 12).

Efemera belge ve bilgi kaynağı olarak sosyal, kültürel, siyasal, sanatsal ve ticari hayatın belgelenmesinde oluşturulduğu dönemdeki yaşam biçimlerini, toplumsal ve dini ritüelleri, sembolleri, reklam ve pazarlama şekillerini, dilin özelliklerini, meslekleri, kıyafetleri, şehircilik ve mimariyi, siyasetteki propaganda dili gibi birçok konuya ışık tutmuştur.

Efemera’nın araştırmacılar için gerek birincil kaynak olabildiğini gerekse tamamlayıcı kaynak görevini yapabildiğini göstermek için şu özellikleri kapsadığını belirtmek gerekir:

“-Bilimsel (tarihsel) kanıt niteliği taşıyabilir.

-Belgesel değere sahip olabilir.

-Bilgisel değere sahip olabilir.

-Tarihsel araştırmalarda kullanılabilir olan bir bilgi kaynağıdır” (İnceoğlu, 2019: 163).

Efemera malzemeleri artık yaşamımızın zenginliğini artıran, araştırma ve sergilerin çok boyutlu olmasını sağlayan, görselliği renklendiren en önemli öğelerden biridir (Akçura, 2015: 66). Efemera türü belgelerin, “taşıdıkları bilimsel öneme karşın özellikle sosyal süreçlere ilişkin belgesel ve bilgisel değerleri geç fark edilmiştir” (Akkaya, 2020: s. 328).

Günümüzde haberleşme ve iletişim aracı olmaktan çıkıp geçmişin belgeseli olarak önem taşıyan kartpostal, 152. yaşını tamamlayarak kültürel, toplumsal, sanatsal, siyasal vb. alanlarda tarihe tanıklık etmekte ve ışık tutmaktadır.

Kartpostallar ait olduğu dönemin; sosyal, tarihsel, kültürel, sanatsal yaşamına ilişkin görsel zenginlik sayılabilecek anlamlı bilgilere ev sahipliği yapan ve tarihe ışık tutan kültürel değerler taşıyıcısı olarak önemli bir “Bilgi Kaynağı”dır. “Kartpostallar üretim amaç ve tür çeşitlikleri itibariyle tarihe özellikle de sosyal tarihe dair önemli izler taşırlar” (Polat, 2012: 262).

Kartpostallarda dönemin siyasi, ekonomik, kültürel, sanatsal, mimari, etnografik ve sosyal özelliklerini görmek mümkündür. O döneme ait toplumda yaygın kullanım alanı olan kılık kıyafet, mekân, eşyalar, tüketim alışkanlıkları gibi figürler yer almaktadır. Çıktığı dönemin sayılı iletişim araçlarından biri olan kartpostallar da tıpkı gazeteler gibi basıldığı ve kullanıldığı zaman dilimini, (fotoğraf çerçevesinde) yansıtmıştır. “Kartpostalların görsel çeşitliliği bizlere oldukça renkli bir dünya sunar. Şehir ve manzara görselleri, tarihi-mimari-anıtsal yapılar, turistik yöreler, çiçek ve doğa figürleri, sanatsal fotoğraflar, savaş dönemlerinde propaganda amaçlı bayrak, asker ve savaş görselleri, ünlü şarkıcılar, film yıldızları, sporcular, siyasi figürler ve hatta kişilerin kendi fotoğrafları kartpostallarda kullanılmış, gönderene uçsuz bucaksız alternatifler sağlamıştır” (Şahintürk, 2020: 24).

Ferguson 2006 yılında yazmış olduğu makalede tarihçilerin ve sosyal araştırmacıların neden geleneksel olarak resimli kartpostalları meşru bir araştırma konusu olarak görmeye isteksiz olduklarını anlamaya çalışmıştır. Makalede, kartpostalın 19. ve 20. yüzyıllardaki gelişimi bağlamında karşılaştığı zorlukları ana hatlarıyla şu şekilde açıklamıştır. “Akademisyenlerin araştırmalarında kartpostal kullanımına ilişkin kendi yorumlarını gözden geçirmek, kartpostalın rekor olarak değişen değerine dair ipuçları sağlar. Artık akademik dipnota geçmeye ve araştırmacılar için değerli bir belgesel formu olarak yeniden ortaya çıkmaya başlıyor” (Ferguson, 2006: 1). Bu bağlamda kartpostallar insanın geçmişten günümüze aktardığı ortak kültürel birikimin taşıyıcısı olan dilsel ve göstergebilimsel anlamda değeri olan bilgi kaynaklarından biridir (Östman, 2004: 424).

Şekil 1-2: Bayram tebrik kartı - İyediniz Said Olsun Kardeşim (Bayramınız mübarek olsun) notuyla postalanmış

2. Dünyada ve Ülkemizde Kartpostal Kullanımına Kısa Bir Bakış

Türkçeye Fransızca “carte postale” kelimesinden geçmiş olan kartpostal sözcüğü Türk Dil Kurumu tarafından “genellikle dikdörtgen biçiminde ince kartondan yapılmış, bir yüzü resimli, zarflı veya zarfsız gönderilen posta kartı, kart” olarak tanımlanmaktadır. 1840 yılında İngiliz yazar Theodore Hook’un karton üzerine çizimi bulunan ve üzerinde bir kuruşluk pul ile Londra’dan gönderilen kart ilk kartpostal olarak kabul edilmektedir. 1861 yılında Amerika’da “Postal Service Act” (Posta Rotası Hakkında Kanun) başlıklı kanununun 13. maddesinde, kartpostallar bir posta gönderisi olarak kabul edilmiştir. Hayat Mecmuasının 1970 yılında yayınlanan (49. sayı) “İlk Tebrik Kartı Bir Asır Önce Postalandı” başlıklı haberi dikkate alındığında, kartpostalların insan hayatına girmesinin üzerinden 152 yıl geçmiştir. Kartpostalların aynı zamanda ticari bir değer olarak insan hayatına giriş şekli ve gerekçesi, bu habere göre şu şekilde açıklanmaktadır:

1 Ekim 1869 yılında Avusturya’da yaşanan olayın hikâyesini anlatarak kartpostalın doğuşunu okuyalım: “1869 yılının soğuk bir sonbahar günü Avusturya’nın başşehri Viyana’da gazetelerini açanlar, orijinal fikirleriyle şöhret yapan genç üniversite profesörü Emmanuel Herrmann’ın yeni bir teklifi ile karşılaştılar. 29 yaşındaki bilim adamı bu defa insanların önemli bir dertlerine çare buluyor ve onları uzun ve can sıkıcı mektuplardan kurtarıyordu... Hele birkaç cümleyle ifade edilen tebrikler için bundan uygun yol olamazdı. Fikir, enteresandı. Prof. Herrmann, üst köşede pulu ile beraber basılmış küçük dört köşe bir kart düşünmüştü. Üstelik bu kartların posta ücreti daha ucuz olacaktı.

Şekil 3: Hayat: Haftalık Mecmua, sayı 49, cilt 3: 1970

Eylül sonuna doğru Viyana’nın en büyük gazetelerinden birinde “Posta yoluyla haberleşmede yeni usul” başlığı altında yayımlanan bu yazı derhal ilgi gördü. Halk teklifi benimsemişti. Ancak posta idarecilerinin de fikri

onaylamaları gerekiyordu. Oradan da müspet cevap gelmekte gecikmedi: Kartpostal doğmuştu. Tarih: 1 Ekim 1869.

Üç ay içerisinde Avusturya Postanelerinde 3 milyondan fazla kart satılmıştır. 1870’de İngiltere, Almanya, Lüksemburg ve İsviçre’de milyonlarca satıldı. 1871’de Belçika, Kanada, Danimarka ve Hollanda’da kullanılmaya başlandı. 1872’de moda İsveç, Norveç ve Rusya’ya oradan Seylan’a (Sri Lanka) ulaşmıştır. 1873’ten sonra bütün ülkelere yayılmıştır. Başlangıçta iç haberleşmede kullanılmış olan kartpostal, 1874 yılından itibaren ülkeler arası haberleşme sürecinin bir parçası ve karşılıklı olarak gidip gelmeye başlamıştır...” (Hayat Haftalık Mecmua, 1970: 30).

1891 yılında ilk kez “Cartes Postales Illustrées” yani resimli kartpostallar piyasaya çıktı. (Sungur, 2011: 830-831) Bu kartpostalların ön yüzü tamamen fotoğraflardan oluşuyordu. Resimli haliyle tüm Avrupa ülkelerinde kullanılmaya başlayan kartpostal sadece haberleşme aracı olmanın yanında fotoğraf makinesi olmayanlar için turistler ve koleksiyoncular için yeni bir ilgi alanı açmıştır.

Şekil 4: İlk Resimli Kartpostal

Fotoğrafın pahalı ve profesyonel işi olduğu bir devirde, onu herkes tarafından ulaşılabilir hale getiren bu değişim kartpostallara olan ilgiyi büyük ölçüde artırmıştır. Fotoğraf çekemeyen pek çok turist, kartpostal sayesinde gördükleri yerlerin resmini edinme imkânına sahip olmuş ve koleksiyonerler de bu yeniliğin izini sürmeye başlamışlardır (Eken, 2010: 561).

Dünyada kartpostalın serencamı bu şekilde gelişirken, Osmanlı devletinde de yaklaşık olarak aynı tarihlerde kartpostalın insan hayatına dahil olduğunu görüyoruz. İlk görülen kartpostallar 1894 tarihli olup gravür tekniği kullanılarak basılmıştır ve koleksiyoncular tarafından “Souvenir” adı verilmiştir. Önce siyah-beyaz basılan bu

kartpostalların 3 yıl içinde çok renkli baskı tekniği kullanılarak yeni bir form aldığı bilinmektedir (Beydeş, 2014: 5).

Osmanlı İmparatorluğunda resimli kartpostal yayıncılığı 1890'lı yıllarda Avusturyalı Max Fruchtermann tarafından başlatılmıştır. Galata bölgesindeki Yüksek Kaldırım'da çerçeveci dükkânı bulunan Fruchtermann ile beraber 1923 yılına dek Anadolu topraklarında 300'e yakın editör tespit edilmiştir. Osmanlı'da ilk kartpostalı yayınlayan Max Fruchtermann, kartpostallarını 1895 tarihinde Almanya'nın Leipzig kentinde bulunan "Emil Pinkau Company matbaasında bastırmıştır." (Sungur, 2011: 846). Osmanlı coğrafyasından panoramalar sunmasından öteye geçerek gündelik yaşam, seyyar satıcılar, insan portreler, siyasal olaylar ve kültürel yaşantı hakkında belge ve bilgi niteliği taşıyan kartpostalların serüveni böylelikle başlamıştır.

İstanbul'da Yüksek Kaldırım'da Max Fruchtermann'ın dükkânında satışa sunulan kartpostal serilerinin ilkinde ait iki adet kartpostal 28 Aralık 1895 tarihinde postalanmış ve biri İsviçre'ye, diğeri de Belçika'ya aynı ayın sonunda ulaşmıştır. Buradan hareketle 1895 yılı Osmanlı Devleti'nde kartpostal editörlüğünün başladığı tarih olarak kabul edilmektedir (Sandalcı, 2000: 42). Fruchtermann, Emil Pinkau Matbaası'nda bastırdığı kartvizitinde, kendini Fransızca "Şark toplumundan manzaralar ve karakterler üzerinde uzman" olarak tanıtmıştı (Eralp, 2007: 7).

Şekil 5: Max Fruchtermann – Galata Kartpostalı

Kartpostal basımında Devlet ve özel sektör iki ayrı kurum olarak faaliyet göstermekteydi. Osmanlı Devleti tarafından basılan kartpostallar, Dahiliye Nezâreti tarafından "Devlet-i Aliyye-i Osmâniye" cümlesi yazılı ve sabit pul ile "açık muhâbere varakaları" adı altında bastırılıp postahânelerde isteyenlere 20 para ücretle satılmaktaydı.(Başkanlık Osmanlı Arşivi, Maarif Mektubi (MF. MKT), 553/52, leff 1, 2.Za.1318). Osmanlı coğrafyasında İstanbul'dan başka Edirne, Selanik, İzmir, Kahire ve Şam gibi şehirlerde de kartpostal basıldığı görülmektedir (Şerifoğlu, 1991: 277).

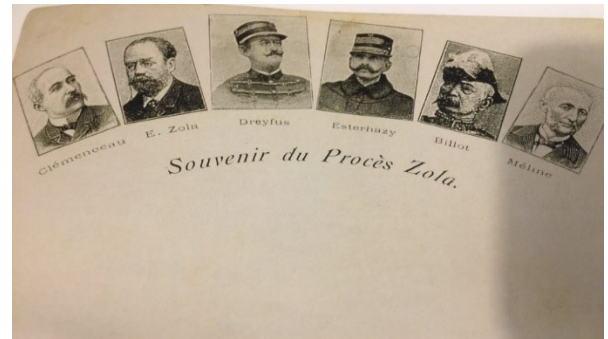
Türkiye’de kartpostal yayıncılığına öncülük eden ve araştırmalarımıza göre Fruchtermann ile eşzamanlı diyebileceğimiz yıllarda kartpostal yayıncılığı yapanlardan birisi de, meşhur gazeteci, yayıncı, grafiker, ve hattat Ebüzziya Tevfik Bey (1849-1913) olmuştur. Ebüzziya Tevfik’in bu yönünün bilinmemesi, genel kayıtsızlığın yanı sıra, bastığı kartpostal sayısının azlığı ve bunların oldukça nadir rastlanır oluşu ile açıklanmaktadır (Şerifoğlu, 1991: 277).

Ebüzziya Tevfik Bey’in bastığı ve tespit edebildiğimiz ilk kartpostal, 1889 yılbaşı için basılmış bir tebrik kartıdır. “28 Rebiülahir 1306/1 Ocak 1889” tarihli kartın ön yüzünde İtalyanca “Buon capo d’anno” (iyi yıllar) ve Osmanlı Türkçesi ile “Mübarek Ola” ibareleri bulunmaktadır (Şerifoğlu, 1991: 278).

Şekil 6: Ebuzziya Tevfik – 28 Rebiülsani 1306 (1889) – Mübarek Ola

Ebüzziya Tevfik Bey’in değişik konularda altı ayrı seri halinde, üzerinde genel olarak “Yaddaşt-ı Konstantiniyye / Souvenir de Constantinople” (İstanbul Hatırası) ifadelerinin yer aldığı 28 kartpostalı tespit edilmiştir. Osmanlı sultanlarını, sarayları, paşaları, dünya meşhurlarını konu alan kartpostallardan en ilginç 1898 tarihli olan, o günlerde Dreyfus davası ile ilgili bir yazısı sebebiyle mahkûm dilen Fransız yazar Emile Zola’nın portresinden oluşan kartpostalıdır.

Şekil 7-8: 1898 tarihli Dreyfus davasıyla ilgili yazısı sebebiyle mahkum olan Emile Zola’nın portresinin yer aldığı kartpostal ve “Zola Davası Hatırası” başlıklı kartpostal.

3. Koleksiyonerlerin Dilinden Kartpostallar

Değerli objelerin ve sanat eserlerinin; öğrenme, beğeni, anı ya da kullanma amacıyla toplanması, biriktirilmesi ve saklanmasına dayanan bir hobi olarak tanımlayabileceğimiz koleksiyonculuk (Çantay, 2019: 1), araştırmaya dayalı, biriktirdiği nesnenin tarihini, hikâyesini inceleyen bilinçli bir toplama güdüsüyle birleştiğinde araştırmacıların ve kültür çevresinin dikkatini çekecek belge-bilgi kaynağına dönüşmüş bir hazine olmaktadır. “Koleksiyonculuk, orijinal buluşlar ve özgün düzenleme tarzlarını gerektiren özel bir uğraşıdır. Koleksiyon ise, meraklının kendisini ifade edecek bir eser, bir yaratı olacaktır” (Yıldırımtekel, 1987: 9).

Zamanında Türkiye’nin en büyük kartpostal koleksiyonuna sahip olan ve ülkemizin ilk kartpostal sergisini¹ açan Herman Boyacıoğlu’nu (1930-1998) Çelik Gülersoy’un kaleminden okuduğumuzda, koleksiyonerliğin ve kartpostalların ne kadar değerli bir amaca hizmet ettiğini anlamış oluyoruz.

“1962 yılında başlamış kartpostal koleksiyonuna. Önce kendi deyimiyle «kedi-medi» resimleri toplarken, merak kendisini sarmış. 7 yılda 100 bin kartpostal sahibi olduğunu öğrendiğim ve gidip gördüğüm zaman ben de epeyce hayrete düştüm. Kendisi mütevazı ve sakin bir vatandaşımız. Bir ara ünlü bir tarihçimizi ziyaret edip yaptıkları hakkında bilgi vermek istemiş. Ancak hiç ilgi ve iltifat görmemiş. Sonra onun bir yakınına koleksiyonundan iki-üç mücevher göstermiş ve bunlar bahse konu âlimimize de gitmiş. İşte o zaman, bu şöhretimizin, benim koleksiyon karşısında duyduğum hayret ve haset duygularımdan çok daha fazla bir telâş ve nedamete kapıldığını öğrendim de, benim ateşim hafiflemiş oldu.

Şekil 9-10: 1923 Büyükkada Herman Boyacıoğlu Damgalı Roçat Kartı. 1970-71’deki sergi damgasını da içeriyor.

Bay Boyacıoğlu’nun epeyce para harcayarak topladığı ve Nişantaşı’ndaki Apartman dairesinin bir duvarına, yerden tavana kadar yığıldığı koleksiyonunun dökümü şöyle:

¹ Herman Boyacıoğlu’nun koleksiyonundan düzenlenen “Kartpostallarla Eski Türk Hayatı 1859-1920” konulu sergi, Yapı ve Kredi Bankası’nın kültür ve sanat hizmetleri serisinde 74. sergi olarak Galatasaray’daki sanat galerisinde 16 Aralık 1970 – 9 Ocak 1971 tarihleri arasında yapılmıştır.

20.000 adet kart: <i>Eski Türkiye (1898-1930)</i>
15.000 adet kart: <i>Yeni Türkiye (1931-1969)</i>
10.000 adet kart: <i>Türkiye hariç dünya tipleri.</i>
1.500 adet kart: <i>Eski artist portreleri (kartpostal)</i>
2.500 adet kart: <i>Dini konular.</i>
20.000 adet kart: <i>Tablo, çiçek, hayvan, kadın, çocuk vs.</i>
30.000 adet kart: <i>Yabancı ülkeler. Bunun 10.000'i Fransa.</i>

Şekil 11: 1890 Üsküp- Nadir Kartpostal, Editör: J. Saadi

Bu kartlarda şiir, estetik ve sanat sanki dile gelmiş konuşuyor. Birer kitap, hatta bazen birer kütüphane, bu kartpostalların her biri. İçlerine dalar giderseniz, bir güzel düş kadar tatlı.” Boyacıoğlu’nun diğer koleksiyonları arasında eski senetler, diplomalar, tahviller, tebrik kartları ve sigara kâğıtlarının kapakları da bulunmaktadır (Gülersoy, 1969: 16-17).

20. yüzyılın başında para, madalya, imzalı belgeler, pul koleksiyonlarına kartpostal serilerini toplamak da eklendi. Birinci ve İkinci Dünya savaşlarında gerilemeye başlayan kartpostal koleksiyonerliği 70’li yıllarda yeniden canlandı. Ülkemizde ise 1990’larda önem kazanmaya başlamıştır. Mert Sandalcı, *Salut de Constantinople (İstanbul’dan Selam)* adlı kitabın sunuş yazısında şöyle diyor: “Dönemin para ve pul toplamaktan sıkılan, yenilik arayan hevesli koleksiyoncuları müthiş bir tutku ile kartpostal toplamaya başlamışlardır. Büyük otellerin balo salonlarında “kartpostal müzayedeleri” yapılmaya başlamış, sayıları hızla artan koleksiyoncular yüzünden kartpostal fiyatları anormal biçimde yükselmiş, yerli yabancı pek çok tüccar Avrupa kazan, Amerika kepçe Osmanlı ve Türk kartpostallarını ülkemize taşımışlar, Avrupa’daki bitpazarlarında, fuarlarda tek bir Türk kartpostalı kalmayınca dek tezgâhları silip süpürmüşlerdir.” (Beydeş, 20014: 5-7).

Değerli koleksiyoner Sertaç Kayserilioğlu biriktirdiği kartpostallarla ilgili olarak şu düşüncelerini paylaşıyor “Hepsi bir duygu ve anıyı taşıyor. Hepsinin üzerinde yılların birikimi ve emeği yazılı. Unutulmuş eski dosttan bir merhaba getiren, bir dosta bir sevgiliye gönderilen bu kartlar, eğer alındığı gün atılsaydı, hatıralarına saygı duyan, koleksiyoner ruhlu kişiler tarafından saklanmamış olsalardı, o zamanlardan günümüze kadar ulaşabilen bu değerli tablo niteliğindeki geçmişin elçilerine rastlayamayacaktık...” (Kayserilioğlu, 1998).

Kartpostallar; basıldıkları dönemi anlamak, toplumunun sosyal ve kültürel özelliklerini tespit etmek için mutlaka göz önüne alınması gereken önemli belgelerdir (Evren, 1999: 24).

Önemli sahaflarımızdan ve koleksiyoner olan Arslan Kaynardağ ise “Sanat ve Toplum tarihi açısından kartpostalların değeri” isimli makalesinde “İlk zamanlarda daha çok dinsel ve töresel konulardaki kartpostalların basıldığını görürüz. Zamanla akla gelebilecek her konu girdi kartpostallara, ütün dünya kentleri, kasabaları, sokakları, hatta evleri, sırayla bu küçük karton parçalarındaki özel yerlerini aldılar. Bayramlar, fuarlar, sergiler, açılış törenleri, önemli olaylar dolayısıyla kartpostallar çıkarıldı ve kartpostal 20. Yüzyılın başında belli başlı bir toplumsal nitelik kazandı. O artık yalnız bir insanın ötekine yazdığı bireysel haberleri değil, üstündeki resmin içerdiği mesajı da taşıyordu”(Kaynardağ, 1982: 22) diyerek kartpostalın iletişim ritüelinden bilgi kaynağına geçiş sürecinin doğal yolunu anlatmış olmaktadır.

Son yıllarda Dünyada kartpostallar üzerine farkındalığın arttığı, araştırmaların ve sergilerin yapıldığı çalışmalar görülmektedir. Örneğin; Museum für Kommunikation Berlin (Berlin İletişim Müzesi)’nde, 21 Ağustos 2019 – 2 Şubat 2020 tarihleri arasında Kartpostalın 150. yılını kutlayan “Kelimelerden Daha Fazlası – 150 Yıllık Kartpostal Selamları” isimli bir sergisi düzenlendi.

Şekil 12: Sergi Davetiyesi: Berlin İletişim Müzesi’nde “Kelimelerden Daha Fazlası – 150 Yıllık Kartpostal Selamları” sergisi.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Bilgiyi kaydetme eylemi olarak ortaya çıkan belge daima kaynaklandığı anı anlatır (Kyvig, 2000: 38). Geçmiş zamanın ruhunu, bilgisini, yaşanmışlığını, hafızasını ve izlerini en net şekilde günümüze taşıyan belge olarak kartpostallarda duygu taşır, bilgi taşır. Bir çerçeve içine sığdırılmış görsellik ve kısa not çok şey anlatır. Tarihi devinim içinde belge olur, zamanın seyrine kayıt düşen tanık olur.

Bir görsel iletişim ve haberleşme aracı olarak doğan kartpostal, zaman geçtikçe belge ve bilgi değeri olan bir kaynak haline gelmiştir. Sadece üzerinde taşıdığı resim bile bir belge değeri kazanmışken buna; postalandığı ve geldiği yerin damgası, pulu, gönderenin imzası ayrıca bir değer katmaktadır. Duygu ve düşüncelerin, özenle yazılmış el yazısıyla ifade edildiği, meramların seçilmiş kelimelerle dile getirildiği kartpostallar değerli bir tarihi belge, korunması gereken kültürel miras niteliğini taşırlar. Kartpostalların, basıldığı ve kullanıldığı döneme dair hatırı sayılır bilgiyi günümüze taşıdığı görülmüştür.

Tarihî, siyasi ve kültürel olayların, toplumsal değişmelerin en gerçek belgelerinden olan kartpostallar zaman içinde değişen ve gelişen toplumsal yaşantının, şehirlerin, tarihi yapıların, sokakların, evlerin dünü ile bugünü arasında yapılacak karşılaştırmalar için de belgesel bir nitelik kazanmışlardır.

Dönemsel özellik taşıyan kartpostallar, iletişim, tarih, kültür, sanat, etnografya, şehircilik, peyzaj mimarisi, oryantalizm gibi alanlardaki araştırmalar için sayısız malzeme sunmaktadır. Kartpostallardaki insanların üzerlerindeki kıyafetlerden, kartpostalların üzerindeki yazılara kadar her gösterge, geçmişten günümüze sayısız bilgi aktarmaktadır.

Osmanlı Dönemi ve Türkiye hakkında bugüne dek, ne kadar ve ne çeşit kartpostal yayınlanmışsa bunları tespit ve temin ederek bir Türkiye arşivi meydana getirmek bir «Türk Kartpostalları Katalogu» yayınlamak bilgi ve belge alanı başta olmak üzere, kültür ve sanat alanında faaliyet gösteren herkes için öncelikli görevlerden birini oluşturmaktadır.

KAYNAKÇA

- Akçura, G. (2015). “Gökhan Akçura ile efemera üzerine”. Söyleşiyi yapan: Merve Koçak Kurt. *Hece Dergisi*, 62-66.
- Akkaya, M. A. (2020). “Bilgi Kaynağı Olarak Efemeranın Kent Arşiv ve Müzeleri İçin Anlamı ve APİKAM Örneği”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XX/40 (2020-Bahar/Spring), ss. 323-350.
- Ata, B. (1998). Tarih öğretimine bilimsel problem çözme yönteminin uygulanmasına yönelik bir model. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ata, B. (2002). “Tarih Derslerinde Dokümanlarla Öğretim Yaklaşımı”, *Türk Yurdu*, sayı 175, s. 80-86.
- Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Maarif Mektubi (MF. MKT), 553/52, leff 1, 2.Za.1318.
- Beydeş, S. (2014). *Salut de Constantinople - İstanbul'dan selam*. Korpus, İstanbul. (Mert Sandalcı'nın sunuş yazısı)
- Çantay, D. (2019). Koleksiyonerlik [Blog yazısı]. Erişim adresi: <http://www.ankaantikacilik.com/blog/89/koleksiyonerlik>
- Doğan, Y. (2007). Sosyal bilgiler öğretiminde tarihsel yazılı kanıtların kullanımı. (Basılmamış Doktora Tezi). Ankara, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Duverger, M. (1990). *Metodoloji açısından sosyal bilimlere giriş*. 4. bs. (çev.) Ünsal Oskay. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Eken, A. (1992). *Kartpostallarda İstanbul*. İstanbul: İBB Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları.
- Eken, A. (2010). *Kartpostallar maddesi*, İstanbul Ansiklopedisi. İstanbul: NTV Yayınları, s. 560-563.
- Eralp, Ö. (2007). *Max Fruchtermann'ın İzinde: Belgesel Senaryosu*. Erişim adresi: <http://www.kameraarkasi.org/senaryo/senaryolar/maxfruchtermann.pdf>
- Evren, B. (1999). “Anadolu fotoğrafçıları ve fotokart estetiği”. **Ephemera Derneği Bülteni**, 5, 2-4.
- Ferguson, S. (2006). “A murmur of small voices: On the picture postcard in academic Research”. **Archivaria**, 60 (September), 167-84.
- Gülersoy, Ç. (1969). “Bir koleksiyon hazinesi: Kartpostallar”. *Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni*, 24, 16-17.
- Gürsel, B. (2020). *Geçici Belgelerin Kalıcı Etkisi*, Birinci Uluslararası Efemera Çalışmaları Sempozyumu: Bildiriler. VEKAM, 6-10.
- Hayat: *Haftalık Mecmua*. (1970). İlk tebrik kartı bir asır önce postalandı. 49(3), 30.
- Iggers, G. (2007). “Fransa: Annales ekolü”. (Çev.). Gül Çağalı Güven. *Yirminci Yüzyılda Tarih Yazımı Bilimsel Nesnellikten Postmodernizme içinde* (s.51-66), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 3. bs.

- Işık, F. (2008). 19. Yüzyılda kartpostallarda Osmanlı toplumu: Max Fruchtermann kartpostalları. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İnceoğlu, (2019). Sosyal ve Kültürel Boyutuyla Efemera. (Yayımlanmış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi.
- Kayserilioğlu, S. (1998). Bayram kartlarındaki tarih: Hürriyet Gazetesi Bayram Özel Eki, s. 2.
- Kaynardağ, A. (1982) “Sanat ve Toplum Tarihi Açısından Kartpostalların Değeri”. Arkeoloji ve Sanat Dergisi, sayı 14/15. S. 22-24.
- Keskin, İ. (2013). “Yapılandırmacı Öğretim Bakımından Arşiv Kaynaklarının Önemi”, Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 3, Sayı: 5, Ocak-2013, s. 1-29.
- Keskin, İ. (2021). Arşivcinin efemerası. Bilgi ve Belge Araştırmaları Dergisi, 15, 1–32.
- Kütükoğlu, M.S. ,(1991). Tarih Araştırmalarında Usül. ikinci baskı, Türk Tarih Kurumu, İstanbul.
- Kyvig, D.E. ve Marty, M. A. (2000). Yanıbaşımızdaki Tarih. Tarih Vakfı Yayınları, çev. Nalan Özsoy, İstanbul.
- Östman, J.O. (2004). “The postcard as media”. Text and Talk, 24(3), 423-442.
- Polat, Ü. G. (2012). “Savaş, propaganda ve kartpostallar”. Avrasya İncelemeleri Dergisi, 1(2), 243-268.
- Rickards, M. (1988). Collecting printed ephemera. New York: Abbeville Press.
- Sağlam, Ş. (2018). “Tarihsel sosyoloji: Bütünü görebilmek adına bir yöntem”. Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 1(1), 177-194.
- Sandalcı, M. (2000). Max Fruchtermann kartpostalları. Cilt 3. İstanbul: Koçbank Yayınları.
- Sandalcı, M. (2004). Kartpostallar; İstanbul Ansiklopedisi. Cilt 4. Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 473-475.
- Somer, Ş. N. ve Keskin, İ. (2012). “Bir bilgi kaynağı olarak efemera ve türleri”. Bilgi Dünyası, 13(2), 437–456.
- Somer Ş. ve Keskin, İ. (2014). “Efemera bulunduran/derleyen yerler: Bir değerlendirme”. İsmail E. Erünsal a Armağan: Edebiyat ve Tasavvuf, Kütüphanecilik ve Arşivcilik, 2. Cilt. ed. Hatice Aynur, Bilgin Aydın ve Birol Ülker, İstanbul, Ülke Armağan, s.1069.
- Sungur, S. (2011). “Kaybolan bir kutlama ritüeli ve bir iletişim aracı olarak kartpostal”. e-Journal of New World Sciences Academy, 6 (4), 829-856.
- Şahintürk, H. (2020). “Bayram ve kartpostal: Büyüklerin ellerinden küçüklerin gözlerinden”. PTT HAYAT Dergisi, 16, 22-29.

Şerifoğlu, Ö. F. (1999). “Ebüzziya kartpostalları”. **Sanat Dünyamız Dergisi**, 276-295

Şeşen, Y. (2019). Türkiye’de özel arşiv türü olarak bilet efemeraları. İstanbul: Hiperlink Yayıncılık.

Tosh, J. (1997). Tarihin Peşinde: modern tarih çalışmasında hedefler, yöntemler ve yeni doğrultular. çev. Özden Arıkan. İstanbul.

Yıldırımtekel, M. Z. (1987). Koleksiyon sevgisi. İstanbul, İnkılâp Kitabevi.